

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Balti vyrų marškiniai, nerimo vidurnakčiai

2013-07-01

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Apie kūrybą ir save

AUTORIUS: Romas Daugirdas

DATA: 2013-07

Balti vyrų marškiniai, nerimo vidurnakčiai

Romas Daugirdas

Rašytoja Birutė Jonuškaitė atsako į Romo Daugirdo klausimus

- Kiek įkyrėjęs, bet turbūt neišvengiamas klausimas: kas, kokie impulsai pastūmėjo Tave į literatūrą?

- Gal impulsai, o gal veikia Juozas Aputis. Viena yra kuo nors natūraliai, pagal savo prigimtį užsiiminėti, o kita - suvokti, kuo tu užsiimi. Rašiau nuo penktos klasės dienoraštį, nes tai man teikė malonumo: pasislėpi kur nors paežerėje ar troboje, ant aukšto, ir rašai prie palėpės langelio - mėgini išlukštenti tave supantį pasaulį, prisipažinti, kaip jame jautiesi. Paskui matymo laukas plečiasi, šalia laikinų atsiranda vis sudėtingesnių amžinų klausimų, vis daugiau naujų patirčių, daugiau perskaitytų knygų ir visai mielos užduotys mokykloje, kai vertini ne savo ar šalia esančių žmonių, o literatūros personažų poelgius. Per vieną lietuvių kalbos pamoką sugebėdavau parašyti rašinį Linui (ketvertui), Petru (trejetui) ir sau - penketui. Ir visus - skirtingais stiliais. Litanistė niekada nieko neįtarė. Beje, ir matematikei nelabai rūpėjo, kad uždavinius už mane sprendžia tas pats Linas ar Petras... Vieni natūraliai ėjome koja kojon su literatūra, kiti - su tiksliaisiais mokslais. Už šitą toleranciją aš labai dėkinga Punsko licėjaus mokytojams. Šiek tiek gaila, kad pasirinkau studijuoti žurnalistiką, o ne lietuvių kalbą. Toks tada vyravo standartinis mąstymas: patinka rašyti, tai būk žurnaliste. Na, ir rašiau: spaudai ir sau. Ir kad tas rašymas „sau“ yra šio to vertas, sužinojau tik gavusi iš tuometėje „Pergalėje“ dirbusio Juozo Apučio laišką, pranešantį, kad spausdins tris mano apsakymus, kuriuos buvau redakcijai dėl viso pikto nusiuntusi. Bet siunčiau tikrai ne dėl sukilusių literatūrinių ambicijų. Tai buvo kabinimasis už šiaudo, nes 1983-1985 metai - patys juodžiausi mano biografijoje. Bet ne apie juos kalba. J. Aputis manęs nepaleido iš akiračio - prikalbino ir pirmąją knygą parengti ir vis stumtelėdavo, kaip sakoma, literatūros link.

- Vaikystė, paauglystė ir dalis jaunystės prabėgo Lenkijos Suvalkų krašte. Kuo tada (1978 m.) iš esmės skyrėsi Lenkija ir Lietuva, kai atvykai studijuoti į Vilnių?

- Vienas neatsiejamų mano vaikystės ir paauglystės garsų - per radiją skambantis „Amerikos balsas“ iš Vašingtono ir nuolatiniai tėvo, kaimynų, giminių politikavimai apie Lietuvą, jos likimą, okupantų nusikaltimus, tremtis. Kai susiruošiau studijuoti Vilniuje, tėvas kalbėjo: „Lietuvos nėra, kur tu važiuoji?“ Mano jaunatviškas maksimalizmas vertė priešintis ir teigti atvirščiai: Lietuva yra, dar ir kaip yra! Kaip kalba, kaip dainuoja, kaip šoka toji Lietuva per radiją ir TV! Juk Lietuva buvo ta paslaptinga šalis, kurią mokytojai, nusivedę mus ant Eglinės piliakalnio ar Galadusio ežero kranto, rodydavo: štai ten ji - už suartos juostos, už tų miškelių...

Iš tikrųjų matėsi tik plyni laukai, jokio namelio, jokio galvijo ir, žinoma, jokio žmogaus... Bet gal todėl, kad nebuvo gyvasties, Lietuva mums atrodė dar paslaptingesnė, dar labiau nepasiekiamą...

Pirmą kartą atsiradusi Vilniuje stovėjau su lagaminais Čiurlionio stotelėje ir klausiausi stulpo įsitvėrusio girtuoklio - jis varė monologą tokia gražia lietuvių kalba... Viešpatie, galvojau, tai ne tik Vilniaus radijas, bet net ir girtuokliai šitaip gražiai Lietuvoje kalba? Ir aš norėjau kuo greičiau išmokti taisyklingos kalbos, atsikratyti polonizmų ir tokių įprastų mums, Punsko krašto dzūkams, žodžių - *vanduojuj, stuba, abrūsas*... Bet greitai ausį pradėjo rėžti keisti dariniai *pas tave, pas mane yra*, nesupratau, kodėl visi važinėja su *autobusu*, miega po *adijalais*, avi *kedais*, o atsisveikindami sako ne *sudie*, o kažkokį *ate*.

Tačiau svarbiausia - aš nežinojau, kas yra baimė atvirai kalbėti. Man reikėjo išmokti saugotis, kontroliuoti save ir savo žodžius, išmokti atskirti tikrus draugus nuo „draugų“, atliekančių tam tikrą saugumo užduotį. Tai gana sudėtinga, kai tau devyniolika ir dar prigimtis, anot mamos, kaip degtuko, leidžianti susimąstyti tik tada, kai žodis pasakytas ar veiksmas atliktas. Todėl dėl viso pikto per visus studijų metus bendravau su vos keletu žmonių. Tačiau ir jie apie tai, ką atveždavau kuprinės dugne tam tikriems asmenims (A. Šapokos „Lietuvos istoriją“ ar 1981 metais Suvalkuose nelegaliai išleistą Cz. Miłoszo „Valdžios paėmimą“ ir pan.), nieko nežinojo.

Kitas esminis skirtumas: asketiškas Vilniaus veidas. Jau ir tada Lenkijos miestai ir miesteliai mėgo puoštis margomis spalvingomis iškabomis, buvo juose daug kažkokio netvarkingo slaviško mirguliavimo, neskoningos, bet gyvastingos įvairovės. Ir staiga atsiduriu mieste, kurio visos gatvės, pastatų fasadai, iškabos - pilkos spalvos... Visi namai - vienodomis uniformomis apvilkti kareiviai. Gerai bent tai, kad žaliom „kepurėm“ pasipuošę, paskendę tarp parkų, parkelių, Nerimi ir Vilnele apsijuosę.

Kas dar? Visi penkeri studijų metai pažymėti begaliniu ilgesiu ir sutrikdytu gyvenimo ritmu. Nuo gimimo buvau pratusi, kad visi mane supantys žmonės bruzdėjo kaip bitės avilyje labai ritmingu bangavimu: Šešios įvairiausių darbų sklidinios dienos ir nuolatinis atgaivos pliūpsnis - neregimos, bet labai tikros vidinės šviesos kupinas sekmadienis. Prieš jį kiekvieną šeštadienį švarinimosi laikas: plaunamos grindys, langai, šlavinėjami takeliai, sode nupjaunama žolė, darželiuose išravimos piktžolės, tėvas prašo švarių apatinių, eina į pirtį pas kitapus ežero gyvenančią savo seserį Magdalena, sesės kepa pyragą... Sekmadienį - būtinas dalyvavimas Mišiose Punsko ar

Smalėnų bažnyčioje, o paskui – tingios, ramios, vaiskios popietės, kai kaimynas aplanko kaimyną, kai užsuka giminaičiai, arba mes – pas giminaičius, kai sėdim paežerėje pyrago, gaivos nusinešę ir dainuojam, dainuojam, kol kitame krante užtraukia Paznėkų, Valenskų jaunimas... Vieną tokią popietę mano vyresnioji sesuo Alicija tada man, paaugliukei, pasakė: mes esam paskutinė karta, kuri čia, prie Seivų ežero, traukia lietuviškas dainas. Buvau pasipiktinusi. Netikėjau. Šiandien mūsų krante iš tikrųjų nieks nedainuoja – iš tų šešių lietuviškų sodybų, kuriose anuomet virė gyvenimas, teliko dvi. Gerai, kad kitame krante dar renkasi lietuviai ir ne tik sekmadienių popietėmis – ten dabar visa verslo industrija: kavinė, viešbutukas, atrakcionų parkas.

Bet grįžkime prie studijų laiko: mane smaugė šventos sekmadienio auros stoka. Žinoma, lankiau Vilniaus bažnyčias, man nusispjaut buvo į kažkokių kitiems studentams taikomus draudimus, juk nebuvo komjaunuolė ir apskritai į vienintelę mūsų kurso komunistų partijos narę, kuri visus bendramokslius nuolatos auklėjo Lenino dvasia, žiūrėjau kaip į kažkokį neįtikėtiną egzempliorių, tarsi į kosmitę, kurios tik pavidalas žmogiškas, o smegeninėje – vien ideologinis faršas.

Iš manęs buvo atimtos Kalėdos, Velykos – į namus neišleisdavo, o Lietuvoje nelabai turėjau kur ir su kuo jas švęsti, nes... mano bendramoksliams tokios šventės turbūt neegzistavo, o jeigu ir egzistavo, tai jie apie tai nesigyrė. Dar labiau sugriuvo įprastas ritmas, kai pamačiau sekmadieniais laukuose ariančius, bulves sodinančius, mėšlą vežančius – žiūrėjau amo netekusi. Kur balti vyrų marškiniai, kur ta šventadienio šviesa veiduose ir akiai malonus atsipalaidavimas, kai jie eina palaukėmis, rankas ant nugaros sukabinę, apžvelgdami pasėlius, pasidairydami į dangų, aptardami ne tik būsimą derlių, bet ir medžių vešlumą, bičių ir žmonių dūzgimą ne tik laukuose, bet ir pasaulyje... Sekmadieniai buvo tarsi filosofijos įvadas. O kai pamačiau šventą dieną skerdžiamą kiaulę – rankos nusviro visiškai: Lietuvos žmonių sąmonėje sekmadienių nėra. Ypač kaime. Tik mėšlini, pašini, nuo prakaito pajuodę, šeštadienio muilo nematę, nužmoginti kolūkiečiai, tarp kurių girtų kur kas daugiau nei blaivių. Beje, aiškinimai, kad kolūkiečiai tik sekmadieniais galėjo apdirbti savo sklypelius, manęs iki šiol neįtikino: nebėra prievartinio lažo kolūkiuose, bet sekmadieniai į Lietuvos kaimą taip ir nesugrįžo...

– Gana netikėtas Tavo biografijos epizodas – išvykimas į Kanadą 1990 m., kur gimė ir antroji duktė. Kas nulėmė šią kelionę ir sugrįžimą? Kokiom išvalgom praturtino gyvenimas Užatlantėje? Kaip jas transformavai savo kūryboje (pirmiausia romane „Baltų užtrauktukų tango“)?

– Labai paprasta priežastis: norėjome užsidirbti butui Vilniuje, o kadangi Toronte gyvena mano sesuo, tai pas ją ir patraukėme. Jau ir anksčiau teko seserį aplankyti – 1985 metais nemažai pakeliavau po Kanadą, todėl jau žinojau, kur važiuojame. Atgal į Lietuvą grįžome 1991-ųjų rudenį, po Maskvos pučo... Šiandien, žiūrėdama atgalios, sakau: buvome naivūs idealistai. Lėkėme į laisvą Lietuvą, užuot pasiprašę politinio prieglobsčio, kurį tada gauti turint dukrą – Kanados pilietę – nebuvo didelio vargo... Būtume turėję garantuotas, gana prabangias (pagal to meto Rytų Europos žmogaus supratimą) gyvenimo sąlygas, pašalpas ir t. t., nes Kanada itin svetinga ir dosni valstybė. Tokių politinių emigrantų pavyzdžių turėjome ne vieną – visi jie džiaugėsi savo sprendimu pasilikti. O mums atrodė, kad Amerika – ne mūsų žemynas, kad

privalome būti Lietuvoje, istorinių įvykių sukūryje, gyventi kad ir sunkesni, bet įdomų gyvenimą, auginti dukras atgimusioje tėvynėje, leisti lietuvių kalbai išsišaknyti jų sąmonėje, nes vyresnėlė jau buvo pradėjusi kalbėti taip, kaip Toronto lietuviukai – su anglų kalbos priemaisom, su jiems būdingu akcentu...

Grįžę, žinoma, išsigijome išsvajotą butą Vilniuje, augo dukros, skaitydamos lietuviškas knygas, dainuodamos lietuviškas dainas, besimokydamos mano – dzūkų – ir tėčio – aukštaičių – tarmių, tačiau Lietuva augo tik jų sąmonėje, bet, deja, ne tikrovėje. Liūdna, kad šiandien, po dvidešimties metų, mes kartu su jomis vėl svarstome emigracijos klausimus. Gal todėl ir ėmiausi romano apie lietuvius emigrantus ir sąmoningai pasirinkau simbolinę gerovės šalį – Ameriką, kuri mūsų žmones vilioja jau ne vieną šimtą metų. Bet šiam romanui neužteko mano gyvenimo Kanadoje patirties, todėl keletą kartų vykau į JAV, bandžiau ten įlįsti į eilinio emigranto kailį, dirbti taip, kaip jie dirba – slaugyti senokus ar būti vaikų aukle, – kalbėtis su po karo pasitraukusiais lietuviais, ieškoti ne vien ekonominių, bet ir dvasinių emigracijos priežasčių. Todėl „Baltų užtrauktukų tango“ – daugiabalsė knyga, kurioje savo nuomonę išdėstė ir realūs veikėjai – Danutė Bindokienė, Danutė Jedzinskienė, tuomet dar gyvos Alė Santvarienė, Liūnė Sutema ir kiti.

Beje, kas žino, ar neteks patirti likimo ironijos – ar mūsų dukros liks gyventi Lietuvoje, į kurią anuomet lėkėme su didžiausia viltimi? Taip nutiko, kad pastaraisiais metais teko iš arti pamatyti Lietuvos teismų, policijos, valdžios pareigūnų darbą. Esam pakraupę: labai akivaizdžiai patyrėme, koks beteisus yra eilinis pilietis, kokie korumpuoti klanai valdo šią šalį, kiek daug tarp jų pamišėlių, kurie turi savo rankose galios svertus priimti neteisingus, įstatymams prieštaraujančius sprendimus, tyčiotis iš teisingumo siekiančių žmonių. Kol neišeini iš savo kiemo ar už standartinio butelio ribų, tol visas blogis, atrodo, gyvena tik TV ekrane arba dienraščių puslapiuose. Bet iš tikrųjų jo neįtikėtinais daug. Per daug tokiai mažai šaliai neteisybės, melo, ciniško godumo, paniekos artimui ir dėmesio nesveikoms isteriškomis asmenybėms. Gal kai kas nenori viso to matyti, gal kiti turi storesnę odą, bet man kasdien darosi sunkiau kvėpuoti, dusina visuomenės pūvančios sąžinės dvokas, griaužia akis, ėda širdį ir protą, jaučiuosi nesaugi pati, nerimauju dėl dukrų. Greitai neliks šioje šalyje žmogaus, nenukentėjusio nuo mus visus apraizgiusios ciniškos „demokratinės“ sistemos, kuri pasiutusiai gerai veikia anais, kagėbistiniais metodais. O gal telieka nueiti į Jono Vaitkaus puikiai režisuotą „Visuomenės priešą“ ir susitaikyti su mintimi, kad mes kol kas gyvename Henriko Ibseno laikų visuomenėje.

– Tavo publikacijose periodikoje vis šmėkšteli poezijos tekstai, nors gana gausioje bibliografijoje ji beveik neregūruoja (išskyrus vieną knygą). Kaip poezija paveikė Tavo kūrybos raidą? Ar ją tiesiog kaip dėmenį įtraukei į prozos stilistiką, ar eilės išsaugojo autonomiją – kaip paralelinis veiklos baras? O gal ir viena, ir kita kartu?

– Nežinau, kur baigiasi proza, kur prasideda poezija ar eseistika... Argi tai svarbu? Sigitas Geda yra rašęs: „Sausio 13-oji visiems buvo sukrėtimas, bet man buvo labai didelis sukrėtimas. Sirgau. Nuo vasario vidurio pradėjau vaikščioti ir bandžiau užsirašinėti. Eidavau iki Buivydiškių kiekvieną dieną pasivaikščioti – pagalvojau, na, ką aš galiu padaryti? Ir pradėjau ant tokių nedidelių lapelių. Apie sniegą, apie medžius, apie dangų, apie balsą, apie ledą, ką aš girdžiu. Paskui žiūriu, kad iš tų užrašų kažkas išeina. Taip parašiau antrąją „Žaliojo gintaro vėrinį“ (1988) dalį“*. Panašiai, manau,

yra nutikę ne vienam rašytojui. Taigi kai ateina eilėraštis – jį užrašau, bet nesėdu prie popieriaus lapo su mintimi, kad dabar rašysiu eilėrašį. Jie atsiranda tarsi paraštėje. Rašiau mokykloje, rašiau studijuodama, rodžiau juos Marcelijui Martinaičiui, jis parašė vieną kitą pastabą (tą rankraštį turiu lig šiol), kvietė ateiti į tuometį Vilniaus universiteto literatų būrelį, bet nediršau jo lankyti, nes atrodė, kad ten, kur renkasi tokie svarbūs žmonės kaip V. V. Landsbergis, L. Jakimavičius, J. Keleras ir kt., man – dzūkutei iš Punsko – su savo eilėraščiais – ne vieta... O M. Martinaitis tų mano eilėraščių nepamiršo ir kai pradėjau dirbti Rašytojų sąjungoje, vis užklaudavo, kodėl jų nespausdinu. Taigi vieną kartą surinkau visus ir atidaviau Donaldso Kajoko „teismui“. Su jo „palaiminimu“ 2004 metais išėjo rinkinys „Vaikas pražilusiom akim“. Dabar ir vėl prisirinko nemažas pluoštas naujų eilėraščių, bet ar verta juos sudėti į antrą knygą? Pagalvosiu. Tegul dar paguli stalčiuje, kompiuterio atmintyje, lieka pakeverzoti ant įvairiausių lapelių. O kol kas rašau romaną ir jame, kaip ir ankstesnėse mano knygoje, yra nemažai poezijos.

- Rašytojai įvairiai konstruoja romaną. Vieni kruopščiai, iš anksto apgalvoję, struktūrina empirinę medžiagą. Kiti atsistumia nuo įvaizdžių, detalių ir laisvai improvizuoja. Kuris kelias tau artimesnis? Kaip gimė turbūt etapis Tavo romaną „Didžioji sala“?

- Tiesą sakant – einu ir vienu, ir kitu keliu. Ilgai nešiojuosi romano apmatų mintyse, ilgai kalbuosi su būsimais herojais, o tik paskui sėdu rašyti. Aiškiai žinau, kur, kokių laiku vyksta veiksmai, matau konkrečią sodybą, gatvę, patalpą, net baldų išdėstymą, žinau, kiek mano herojui metų, kokiais jis avi batais, kokiais laiptais ir kur lipa, kokią darbą atlieka kalbėdamas, kuo apsirengęs, iš kur ir kaip krenta šviesa ant jo veido. Jeigu mokėčiau (beje, vis man knieti pabandyti), galėčiau nutapyti paveiksluose savo herojų gyvenimą. Tačiau pradėjusi rašyti bėgu jiems iš paskos, nes mano herojai eina ten, kur jiems reikia, elgiasi taip, kaip jiems patinka – aš tik užrašinėju. Tai keisti dalykai, bet negaliu jų suturėti, tik bandau visą vyksmą išlaikyti logikos rėmuose, kad skaitytojas nepamestų įvykių sekos. Man labai svarbi detalė, smulkmena, iš kurios gali išaugti visas kūrinys. Juk daugelis savo sąmonėje esame išsaugoję ypatingus, savaip svarbius, įvairiausias, įdomiausias būsenas savyje sutelkusius mažmožius: į šleivai kreivai tėvo sukaltą stovą statomos eglutės kvapą, kišeninio laikrodžio dangtelio caktelėjimą, kai jį spusteli sugrubę senelio pirštai, girto dėdės traukiamos „Tu, žvaigždute, sidabrine“ per visą kaimą sklindanti skambėjimą, kaimyno staliaus išskaptuoto medinio samčio šiurkštumą ant lūpų, kai tiesiai iš puodo ragauji žuviene, senelės padovanoto sidabrinio rusiško rublio su caro galva spindėjimą vaikiškuose delniukuose... Tai lyg atspirties taškai, lyg siūlo galas, už kurio patraukus išsivynioja visas kamuolys, nubunda tokie personažai, kurių buvimo net neįtarei, nenumatei, o jie gyvut gyvutėliai žygiuoja per puslapius, diktuoja žodžius, mintis, įsivelia į keistus įvykius ir net neužsimena, ką darys toliau, – kai vėl atsisėsi prie kompiuterio klaviatūros.

„Didžiosios salos“ scenerija – kas be ko – mano gimtieji Seivai, Seivų dvaras ir ežeras, Punsko apylinkės. Antroje romano knygoje veiksmai vyksta dar ir Vilniuje. Daug prototipų jau mirę, kiti dar gyvi ir gal net neįtaria, kad buvo „aprašyti“, nes jie gyvena visai kitose geografinėse platumose ir niekada neskaitys šio romano, nes paprasčiausiai nemoka lietuvių kalbos. Ir pati istorija, nors ir paremta realiais faktais, yra išmonės vaisius, – mano sukurtas siužetas buvo tik priemonė pavaizduoti mūsų

dzūkelių charakterius, pasaulėžiūrą, jauseną, – visą tą pasaulį, kuriame užaugau ir kuris, deja, jau beveik išnykęs. Ką suspėjau nutverti – suspėjau, o kaip tai padariau – jau kita kalba.

– Per paskutinį dešimtmetį Lietuvą užplūdo eseistikos devintoji banga. Amplitudė labai plati: nuo Rolando Rastausko, Sigito Parulskio, Giedros Radvilavičiūtės (sąlygiškai vadinama „Šiaurės Atėnų“ mokykla) iki Liutauro Degėsio ir Jūratės Baranovos filosofinės eseistikos. Kuri kryptis tau artimesnė? Apskritai kokias naujas galimybes Tau suteikia esė, lyginant su proza?

– Manau, daugelis rašytojų išbandė įvairius žanrus, nuolatos ieško sau paties priimtinausio. Marius Ivaškevičius pradėjo nuo apsakymų, o šiandien jis – dramaturgas, režisierius. Prisiminkim, kiek poetų pastaraisiais metais pradėjo rašyti prozą, atsiminimus ar kažką tokio tarpinio tarp esė ir apsakymų, – tai, ką dabar madinga vadinti tekstais. Ir atvirksčiai: prozininkės – Renata Šerelytė, Laura Sintija Černiauskaitė – vis dažniau paskaito savo poezijos. Esė savaip patogus, mūsų laikui labai būdingas žanras: gali kalbėti apie rimtus dalykus nutaisęs klouno veidą arba šaipytis iš neliečiamybių, vedžioti skaitytoją už nosies ir palikti jį nesupratusį, ar čia skaitė apie tikrus įvykius, ar tai buvo tik rašytojo išmonė? Tą puikiai moka kai kurie eseistai – jie meistriškai žaidžia. Man, tiesą sakant, ne taip jau svarbu, kokiai mokyklai priklauso eseistika ir apskritai – kokiam žanrui atstovauja tekstas, svarbiausia – kad būtų aukštos prabos kūrinys. O tokį skaitydamas jauti ne tik tiesioginį turinio, stiliaus, kalbos poveikį, bet ir autoriaus įdėto darbo krūvį. Šiuo klausimu esu labai kategoriška: greitai pagamintas mėsinis ir tėra mėsinis, kad ir kiek jį barstytų šiuolaikiniam menui skirtomis liaupsėmis.

– Reikšmingas Tavo veiklos baras – vertimai. Ar tai susisiekiantys indai su kūryba? Kaip jie veikia vienas kitą?

– Labiausiai, žinoma, patinka versti grožinę literatūrą, bet esu priversta imtis ir istorinių, publicistinių, mokslinių tekstų, nes tai būdas papildomai užsidirbti. Jeigu verčiu romaną ir dar žinau, kad leidykla neapgaus ir tikrai sumokės – visai smagu. Smagu įlįsti į kito – rašančiojo – kailį, kalbėti jo tonu, sekti jo mintį, gliaudyti jo stiliaus, kalbos subtilybes. Tada vertimas tampa vieno aktoriaus teatru – tampa, pvz., Jaceku Dehneliu ar kokia nors Magdalena Tulli, vartai žodynus, ieškai žodžių, kurie jiems patiktų, derėtų prie jų kalbėjimo manieros. Kartais beversdama susidraugauju su autoriais, pradėdam susirašinėti, tartis, aiškintis, kartais ir susitinkam, ir tada žingsnis po žingsnio atsiveria to žmogaus slapti dūšios užkaboriai, vidinės dramos, ir iš jų atspindžių kūrinyje tarsi iš dėlionių gabaliukų išnyra visas paveikslas. Įdomus procesas, ypač kai tame paveiksle randi detalių, kurios visai gerai derėtų ir tavo pačios autoportretui. Tai tokie neapčiuopiami voratinkliai, kuriuos pastebi tik tam tikrais momentais, atitinkamu kampu krentant saulės spinduliams. Visa yra persipynę, susiraizgę, mes pasakom, parašom visai kitam pasaulio krašte gyvenančių ar gyvenusių žmonių žodžius ir paskui stebimės, kaip čia šitaip nutinka, o juk iš tikrųjų esam mirusiųjų šešėliai ir liksime kaip kokios visatos dulkelės būsimų kartų sąmonėje, ir nieko čia keisto, kad mūsų atmintyje susisuka gūžtą koks nors mažmožis iš nežinia kada skaitytos ar verstos knygos, auga, stiprėja, plečiasi ir, žiūrėk, jau ir pakaušį pramuša ir privalai jį perkelti į kompiuterio ekraną, nes kitaip draskys iš vidaus, erzins, tvinks kaip pūlinys.

- Daug rašytojų aršiai keiksnijo publicistiką, nors ne vienas atėjo į literatūrą iš ten. Bet juk semti tenka iš tų pačių šaltinių. Aš pats neleidžiu sau perkelti publicistinių pasąžų į literatūrą – sąžinė neleidžia kartotis. Koks tavo santykis su publicistika?

- Daug metų, kol dirbau žurnalų redakcijose, ji buvo mano duona kasdienė. Įsidarbinusi Lietuvos rašytojų sąjungoje vis rečiau prie jos sugrįždavau. Bet kodėl turėčiau ją keiksnoti? Man atrodo, kad rašto žmonių lauke turėtų būti ta pati dermė kaip darže: vienoje lysvėje auga svogūnai, šalia dera morkos, bet negerai sodinti moliūgus, nes jų virkščios lenda, plečiasi ir užgožia kitus, gležnesnius augalus. Šiaip jau moliūgas visai neprasto skonio. Kaip ir gera publicistika. Bet kai jis peršliaužia per subtilių bazilikų lysvę – matai akivaizdžią netvarką. Taigi viskam sava vieta. Aš apskritai nemėgstu makalynių, t. y. tokių patiekalų, kuriuos valgydama negaliu suprasti, iš ko jie pagaminti. Man atrodo, kad vienas iš labai gėdingų mūsų laikotarpio dalykų yra visokie sūrio, mėsos, grietinės produktai, tepieji riebalų mišiniai. Kitaip tariant – tyčinė pigi apgaulė kažkieno kišenei pastorinti. Jos pakankamai daug ir šiuolaikiniame mene.

- Pastaraisiais metais daug ir intensyviai dirbai su Czesłavo Miłoszo palikimu. Rezultatas – knyga „Mūsų poetas“. Tu – ir vertėja, ir viena iš autorių. Ką nauja suvokei apie garsų poetą – be įprastinių epitetų – per tą laiką, kol buvo rengiamas šis veikalas?

- Esu daug rašiusi apie šį poetą ir savo santykį su jo kūryba, todėl nenorėčiau kartotis. Gal tik paminėsiu kelis dalykus, kurie susidėliojo skaitant jo susirašinėjimų su Jarosławu Iwaszkiewicziumi knygą.

Pirma: Nobelio premiją ar kokią kitą aukščiausią įvertinimą gali gauti tik tas žmogus, kuris nuo jaunystės jo siekia: „Nes, nepaisydamas visko, tikiu savimi, rūpūs miltai, ir būsiu paskutinis bukagalvis, jeigu neišnaudosiu savo galimybių. Privalau būti didis, rūpūs miltai, ne garsus kaip Tuwimukas, bet didis. Jau turiu vertybių hierarchijos pojūtį ir tūkstančius kartų spjaunu į visus erotinius alpulius, nes tai žmogaus neverta. Yra religija ir yra poezija, visa kita – k čiortu. Dar daug ką ir daug kam kulnimis snukį sumalsiu – aš dar turiu šiek tiek jėgos“ (iš 1931 04 09 d. laiško, p. 33).

Antra: hierarchijos viršūnę gali pasiekti rašytojas, turintis genialią atmintį – tokią, kokią iki mirties turėjo Cz. Miłoszas.

Trečia: kiekviena sėkmė literatūroje (ar kitoje meno srityje) paprastai turi savo kainą. 1979 metais Cz. Miłoszas, rašydamas laišką savo bičiuliui Józefui Sadzikui, tvirtino, kad jis nuolatos meldžiasi: tegul aplenkia jį Nobelis, o „vietoj jo“ tegul pasveiksta psichine liga sergantis sūnus Petriukas. Dievas neišklausė poeto.

Ketvirta: į viršūnę kopiantis žmogus aukoja daug ką ne tik savo asmeniniame gyvenime. Jis yra labai žiaurus ir savo artimiesiems, kurie (ypač žmonos) paprastai susitaiko su negailestingu kūrėjo egoizmu.

Penkta: jeigu kas nors paskaičiuotų, kiek rašytojai (o gal ir kiti menininkai) turėjo ar turi nelaimingų vaikų, statistika turbūt būtų kraupoka.

- Kaip vertini pastaraisiais metais vis nenutylantį erzelį tarp Lietuvos ir Lenkijos? Kiek čia objektyvaus nesuderinamumo ir kiek subjektyvių spekuliacijų, kurias nulėmė

atskirų veikėjų politinės ambicijos? Kuo skiriasi lietuvių Lenkijoje ir lenkų Lietuvoje padėtis?

- Daug šia tema prirašyta, prikaltėta, protingiems žmonėms viskas aišku, abejingai masei ir taip į viską nusišpaut, o valdantiejiems rūpi tik materialinė nauda. Kokia lietuvių Lenkijoje padėtis, aiškiai pasakyta Šiomet Rašytojų sąjungos suvažiavime priimtoje rezoliucijoje, kuri buvo išplatinta, todėl net nesikartosiu. „Nebuvome „severno zapadnyj kraj“, netapome „Lietuva be lietuvių“, netapsime ir šimtu angliškų žodžių snobaujančia, svetimvardžių pridaigstyta teritorija“, - tvirtino 2013 metų Kovo 11-osios minėjime Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Romas Gudaitis. Gerai būtų, jei greitai laiku netaptume ir Rytų Europos pakraščiu, kuriame tvarką palaikys NATO priklausantys Lenkijos kariuomenės daliniai, o jų vadovybė sėdės Autonominio Vilniaus krašto štabe. Apie tai kol kas kalba tik bjaurūs nacionalistai, todėl jų niekas nenori girdėti. Tačiau prieš keletą metų panašūs „isterikai“ kalbėjo apie grėsmę, kuri kils Lietuvai dėl dviejų būsimų atominių elektrinių (Baltarusijoje ir Karaliaučiaus srityje). Niekas jų nesiklausė, o aš niekaip negalėjau atsistebėti, kodėl mes, eiliniai žmogeliai, jau žinome ir nuogąstaujame dėl tų, dar tik brėžiniuose esančių, elektrinių, o štai mūsų žiniasklaida ir valdžia turbūt „nežino“, nes sutartinai tyli... Garsus pasipiktinimas prasidėjo tik prieš porą metų, kai ėmė kilti elektrinių pamatai ir kai jau nieko pakeisti neįmanoma... Kas slypi už tokios mūsų šalies politikos?

Rinkiminis erzelis dėl palengvinto lietuvių kalbos mokymo ar lenkiškų gatvių ir vietovių užrašų Vilniaus krašte yra tik tyčia į viršų iškelti oro burbulai, o esminiai dalykai verda kur kas giliau. Koks nors Kindziulis imtų ir paklaustų: kaip čia yra? JAV gyvena daugiau kaip dešimt milijonų lenkų. Kodėl jie ten nereikalauja palengvinto anglų kalbos mokymo? Arba Baltarusijoje, Ukrainoje, kur lenkų tautinės mažumos ženkliai gausesnės? Negi ten jų vaikai nediskriminuojami? Negi Lvovui jaučiama mažiau sentimentų nei Vilniui?

Patariu - būkim tolerantiški, gyvenkim draugiškai, sutikim su visais lenkų reikalavimais. Jau pradėkime gaminti pasus ne tik lenkų, bet ir rusų, ir hebrajų, ir kinų kalbomis, ruoškime lenteles su užrašais WILNO, SŁONECZNIKI, WIŁKOMIERZ, NIEMENCZYN ir t. t. Dėl viso pikto surinkime visus iš visokių grūto parkų išlikusius ir rusiškus užrašus. O jeigu jau taip nutiks, kad Vilniaus krašte bus uždarytos visos lietuviškos mokyklos, o lenkiškose sėdės vien politikų įkaitai, dorai neišmokstantys nei lietuvių, nei lenkų kalbų, bet apipilti visokeriopa materialine ir „dvasine“ kaimyninių šalių parama, trauks rusiškas dainuškas, tai mūsų, Europos raudonodžių, saujelė galės pasitraukti į rezervatą, kažkur Telšių (o gal ir kokio Dublino?) link ir kad galutinai atsikratytų netolerancijos visoms kitoms tautoms (juk mes ne kokie nors nesukalbami prancūzai!), prisieks net sapnų nesapnuoti apie savo buvusią - nuo jūros iki jūros - tėvynę su visais kunigaikščiais, donelaičiais, daukantais, basanavičiais ir maironiais.

Dėl lietuvių Lenkijoje: jie yra šašas ant užpakalio, kurį reikia kuo greičiau panaikinti, kad neniežėtų, neperštėtų, nekeltų nereikalingo nepatogumo. Štai visos kitos Lenkijoje gyvenančios tautinės mažumos jau seniausiai „sutvarkytos“ - bendroje lenkų švietimo programoje turi po vieną kitą savo gimtosios kalbos pamokėlę, ir gana, o šita saujelė įkyrių užsispyrusių Punsko ir Seinų krašto dzūkų vis dar laikosi įsitvėrusi savo lietuviškų mokyklų, dar nori mokytis ne tik lietuvių kalbos, bet ir Lietuvos istorijos bei geografijos - kur tai matyta! Jie niekada nereikalavo supaprastinto lenkų kalbos

mokymo ar lengvesnio brandos egzamino, nes, sako, norintys gerai mokėti ir lenkų - valstybinę - kalbą ir stoti į aukštąsias Lenkijos mokyklas. Pamanykit, atsirado proto bokštai: nuo pirmos klasės mokosi iš lenkiškų vadovėlių, daro vertimą mintyse ir atsakinėja lietuviškai. Net ir vidurnaktį pažadinti visų dalykų visus terminus gali išpyškinti dviem kalbom. Už tai jų nemėgsta, jais piktinasi ir nesukalbama vadina ir Varšuva, ir Vilnius. Taip jiems ir reikia! Greičiau jie visi nutautėtų, išnyktų iš Lenkijos žemėlapiu, ir visiems būtų ramu.

* Geda S. Man gražiausias klebonas - varnėnas. - Vilnius: Vyturys, 1998. - P. 62.